

GEORGES LACOMBE (1879-1947)

Baiona, 1979-I-26

P. Lafitte

Georges Lacombe Orthesen sortu zen, Biarnon, 1879.eko Urtarrilaren 31-an. Aita Agen-darra zuen, beraz kaskoina, etorki onekoa bertzalde, haren ahaide-arbasoetan "norbait" izan diren gizon bikain hainitz aurki baiginirozke ofizio edo bizi-bide desbardintsuenetan. Ama aldiz Saint-Jayme aitoren semeen odolekoa, nafartarra, euskaldun garbia, Amikuzeko mintzaira xotil eta arina ederki ikasia.

Saint-Jayme Donapaleutarrak, Ostankoatik heldu ziren: deitura hori emana zaien Erdi-aroan Santiagorako bidean beilariak ostatzen zituzten etxeri. Alde hortarik Lacombe-n familia ahaidetua zen bai Baxenabarreko bai Ziberoko askazi frangorekin. Gure Georges horri laket zitzaion erraitea Beñat Mardo bertsulari barkoxtarra bere jendakikoa zuela.

Aita gobernuko mutil izanez, etxezoek nahi baino usua-go zuten Jondoni Martine, erran nahi dut herri-aldaira, eta Georges Lacombe-k hiriz-hiri eman du bere haur eta gazteza-roa. Digne Angoulême eta Bordaleko ikastegietan bederen ibili zen. Erakasle onak ukan zituen bidenabar: Bertzeak bertze, Boissonade eta Potel Angoulêmen, Le Bansais Bordalen. Denek badakigu Boissonade horren berri, Errolan-en kanto-rea bere gisara argitu nahi ukan baitzuen. Potel horrek artoski ohart-arazi zuen aleman mintzaiari, eta Le Bansais delakoak filosofiari. Ez zitzaizkon behinere jaun hoik bihotzetik itzali behar, eta handik berrogoi urteren buruan ere, nola ez zituen begiak argi, seme batek bere burraso maite-maiteak bezala, aipatzen zituen aldi guziez.

Bordaletik Pariserat jo zuen eta hemeretzi urtetan "licence en philosophie" iraganik, soldado egon zen urte bat

(1900-1901). Soldadogotik landa, egundainoko hatsean ikas-teari lotu zen berriz ere Sorbonne eta Collège de France deitu eskola goren-goretan; irakasle adituenak argizagi. Erran ditake bere bizi guzia "ixtudiant" pasatu duela, beti zerbait berri ikasi nahiz.

Lacombek bi ekaieri eman zeizkien bere gogo-bihotzak: filosofiari eta euskarari.

1949.ean, haren orde euskalzain oso izendatu nindute-nean, ene sartzeko hitzalditxoan haren filosofiaz erran nituen asko gauza. Ez ditut egun errepikatuko. Gaiten orroit bakarrrik gain-gainetik maite ukan dituela Jules Lachelier (1832-1918), Pierre Janet (1859-1947), eta Henri Bergson (1859-1941). Lachelier-en lan batzu publikatu ditu eta Bergson-en liburuxka batean aipatu. Bera ere jarraikia zen "Société Française de Philosophie" batasunari eta ari izana da Sorbonnen filosofiaren erakasten.

Haren entzule batek egin lerro hauk adi zaitzue: "Ele alferrik gabe baderama bere erakaspén argia, paper mutur batzu mahainean hedaturik eta ezkerreko erhietan xut (Ez ahantz, jaunak, eskuineko besoa 14-eko gerlan galdu zuela). Ezagun du aipu dituen liburuak, zahar ala berri, ez dituela zehiharka ez eta axaletik miatu, bai ordean azken piruetaraino eta bururen buru. Jostetan bezala bagarabiltza xoratuak Platon agurearen ganik Jacques Chevalier-en ganat, bidenabar Leibniz, Maine de Biran, Hamelin eta Brunschvicg batzuen berri emaiten daukula. Durkheim eta Lévy-Bruhl ez ditu hainitz laudatzen. Azken huntaz aipatu dauku Albert Léon jaunaren zirtoa: "Lévy brûle mais n'éclaire pas!". Erran dautet Lacombek lagunez lagun trufa eta musika, mihi ukaldia eta ausikia ere, frango merke dituela, hemen, erakasle kondu, serio emaiten du, grekotar zaharren "hiereus eirenaios" baten pareko...". Lacombek ez zuen irri guti eginen, "hiereus eirenaios", "apez baketsu" hori irakurri balu.

* * *

Zer nahi den, ordu da noski, filosofia utzirik, euskararat itzul gaiten. Gehienek alabainan, euskalzaleago ginaukan filosofo baino.

Berak gogotik kondatzen zuen nondik sortu zitzaion euskararen alderako dei hori: Haurrean, hamabi-hamahiru urte

zituzkellarik, Angoulême-ko liburu-zahar-tegi batean, Mauleko Sallaberry-ren "Chants populaires du Pays Basque" kantu-bilduma aurkitu zuen. Karioxko izanez berak bere sosetarik erosteko, amak pagatu zion eta present egin. Mutiko koxkorrak, bertsu eta aire, bururen buru, gogoz ikasi zuen, amak frantseserat itzultzen ziola. Hastapen xume horren ondorioak nork erranen ditu?

Artetik dugun aitor, familian ukan zuela sustengu. Berezi bere osaba Frédéric Saint-Jaymen ganik. Hau ezagutua zen Donapaleuko "Zaldi xuri" garañotegiaren eraikitzaileztat; baina pilotazale suharra zen eta euskalzale kartsua. "Gure Herria" aldizkarian idatzi du eta zenbait liburuxka ere jostagarriak argitaratu.

Horiek hola, Lacombe goizik ihiztari jarri zen, behin kantuen eta gero euskal paper-liburuen ondotik; horrela liburutegi bat euskarazkoa bildu zuen, munduan diren hiruzpatalau handienetarik bat: diruketa gaitza xahutu du, laneko behar-beharrak zitzaizkon ekai balios hoi en metatzen. Bertzalde ezin eskuratuzko zenbat liburu zahar ez ditu bere eskuz kopiatu?

Hoin nekez bildu liburueri ez ditake asma zenbatetaraino atxikia zen: norbaitek batto jesan edo mailegatu nahi zio-larik, zinak eta minak ziren. Orroit naiz behin, Etchahuni daxikola, Dassance jaun zenak egin zion galde batez. Bere adixkideari ezetz idor bat ezin ihardets, eni igorri zauzkitan zenbait lerro: "Errozu Luis gure adixkideari neholaz ere ez dudala postari fidatzen ahal lan balios hori; ez naiz eta ene buruari berari behin ere fidatzerat menturatzen, burdin bidez nabillalarik: egungo egunean ez da ixtripurik eta ohointzarik baizik denetan aipu".

J. B. Darricarrère 1928-an hil zelarik, haren ordari izendatu ninduten euskalzain urgazle edo laguntzale. Ordotik pentsatu nuen zerbait izkiriatu behar nuela ene aintzinekoari buruz. Luzaz ibili naiz haren eskuzko euskal hiztegiaren ondotik, nehun ezin atxemanez. Behin baino gehiagotan aipatu nuen ene kezka Lacombe jaunari eta harek beti ihardetsi daut hiztegi hori galdua zela. Lacomben liburu eta paper andana bat Monzon jaunak erosi baitzituen gure adixkidearen arrebari, nor harritu, ni harritu paper horietan ikusi ditularik Darricarrère zenaren esku-lanak.

Zer nahi den, laster eskualzale eta eskualari handiaren fama egin zioten Lacombe jaunari. Izaitze euskararen alde haren mendean zerbait egin den batasun, agerkari edo lantegi guzietan haren izena aurkitzen dugu, luze eta nekagarri ere bailitake denen aipatzea.

Halere erranen dugu "Euskalzaleen Biltzarreko" kide zaharrenetarik zela, batasunaren buruzagi ere egina, Urkijo jaunaren ondoko (1911-1912). Martin Landerretche apezka baitzen Biltzar hortako idazkari, irakurtzekoak dira Lacombe igortzen ziozkan gutunak (1906-1919); bildu ditugu 76 eta "Bulletin du Musée Basque" Baionakoan pausatu. (Ikus "Bulletin du Musée Basque", 2e, 3e et 4e trimestres 1968)

Julio de Urquijo jaunak "Revue Internationale des Etudes Basques" aldizkari handia abiatu zuelarik sekretario hartu zuen eta 25 urtez segurik Lacombe jarraiki zaio kargu hortan, hainitz artikulua berak ere izkiriatur.

Donostiako eta Baionako jakintsun baldar gehienetan bazuen alki bat: "Sociedad de Estudios Vascos", "Société des Sciences Lettres et Arts", "Musée Basque", Cercle d'Etudes Euskariennes", eta aber.

Erran gabe doa Euskalzaindiak ere bildu zuela. Haste-hastetik Azkuek eskaini zion urgazle edo laguntzaile izaita. Ez balioz ez zuen on-hartu eta sekulako aiherkundera atxiki zion Euskalzain-buruari. Bainan Pierre Broussain hil-eta, Urkijok sar-arazi zuen euskalzain oso eta gure gizona gogotik sartu. Hazparnen egin zuen, Herriko etxean bere lehen hitzaldia, L. L. Bonapartez.

Ene ondotik Pierre Charritton-ek aipatu behar baitauek Lacomben lanak, ez diot ahamena ahotik kendu nahi ez eta baratzea funditu. Erranen dut xoil-xoila Jon Bilbaok bere Bibliografian 150 obra aipatzen dituela Lacombenak.

Zorigaitzez ez dakigu zer bilakatu diren, hogoi urtez apailatu zituen bi ikerpen nausi: batto Aldudeko euskarari buruz; bertzea Ziberoko euskararen mendez-mendeko aldakuntzeri buruz. Gavel-en arabera, bigarren lan hau biziki aintzinatua zen, garbirat emaitako prest-presta. Bertzeaz Lacombe, berak izkiriatur zion Landerretche apezari, 1918-ko abendoaren 21-ean: "Mon travail sur le basque alldudien avance: j'ai à l'heure actuelle plus de 600 pages in-

4.º de notes classées sous trois rubriques: phonétique, morphologie, vocabulaire. "Badakigu Etchepare mirikuak eta Michel Iriart apezak lagundu zutela. Bainan lan horiek oro norat galdu dira?"

Bi hitz nahi nituzke Lacomben hizkuntzalari asmoez. Hemen dugu kenka gaixtoa.

Frango ezagutu dut jaun hori. Izkiriaturen zautan. Izkiriaturen nion eta Baionarat jausten zelarik, dei egiten zautan, joan nindakion mintzatzerat.

Badakizue ama alargundu zitzaizolarik, Baionarat bildu zela andere hori: "Villa Izarra", hainbertze Hego-euskaldunek ezagutzen duten hartarat. Ama hilez geroz, Lacombe Sanizpiritako Laustau otelean jausten zen eta han jaten. Kafea haatik Baiona handian hartzen zuen, "Panier Fleuri" zelakoan. Gomitatzen ninduen eta aitortuko dut, bazkariak arras onak izanak gatik, goxoago zitzaizkitala haren gramatika oharpenak.

Bainan horra! Zerbait xehetasun galdatzen ziniona, ardurenko haren ihardespena hunelakoa zen: "Schuchardt-ek hauxe erraiten du... Uhlenbeck haatik ez da aburu bereko; huna zer dion... Azkuek aldiz Van Eys-i esku emaiten dio horixe erranez... Bizkitartean Saroïhandy-ri entzun diot bertzela argi ditekela hitz hori, nahiz Gavel-ek baduen ate zerratu horren idekitzeko bertze gako bat..."

Hots denen iduripenak emanen zauzkitzun, berak golkoan zuena salatu gabe.

Halere entsea gaiten haren asmu larrienen aipatzerat. Euskararen iturburuez, duda-mudan zagon. Schuchardt zaukan bere jainko ttipia eta hunek emanik Iberotarra euskararen arbaso, ez zuen arras gezurtatu nahi: bainan ez zuen osoki sinesten. Caucase-ko iturburu aipatu berria ez zuen baitezpada ukatzen, baina beha zagon, orai artinoko frogak ez askiz. Iduri zitzaion "indo europeoano" delakoarekin bazukeela behar bada zerbait ahaidego ukanik aspaldiko mendetan. Erromanoen hatzak zituen aurkitzen argienik, bainan aitor zuen latina, ere egitura dela kausa, ez zela nehundik ere gure mintzaiaren ez aita ez aitaso izaiten ahal.

Euskara ez dugu orotan berdin erabiltzen. Lacombek bi alde emaiten ohi zituen gure euskalki guziak: bizkaitarra eta

bertze guziak; hauk Nafarroako euskara zaharrari eratzikitzen ziozkan. Bonaparten berexkundeak maiz aipu zituen eta ez guti goersten; halere zenbatetan ez du aitortu ez ditakela xuxen erran zerk duen euskalkia egiten, nun den hasten, nun bururatzen.

"Dialectologia" deitu jakintza nahiko zuen euskararat hedatu bat eta sakondu. Erraiten niolarik batasun beharretanago ginela, berexgo beharretan baino, ihardesten zautan: "Euskalkiek elgar argitzen dute, elgar aberasten, eta hek gabe ez ginezake xila zer zitakeen lehenagoko euskara". Egia handia; baina lehen zer izana den jakin baino ez ote da beharrago bizi dadin eta azkart dadin, emeki-emeki batetaratzu! Hortaz poxi bat zeihar ginen.

Bertzenaz euskara mota guziak on zitzaizkon: euskara osatu, garbi ala mordoil. Denetan aurkitzen zuen holetan zer ikas, eta beihalakoak bezala erraiten ahalko zuen: "Je me suis délecté à étudier de magnifiques monstres grammaticaux, car je suis linguiste, c'est à dire physiologiste de la langue et non médecin!".

Pierre Janet-ek aipatu baitzituen bai adimenaren, bai orroimenaren eritasunak, Lacombek bilatzen zituen mintzaitretan barna eritasun horien markak. Ohartu zen hitz bakar batek, zenbait aldiz ukan ditzazkela elgarren kontrako bi ikur: adibidez; "lumatu" erabiltzen da "lumaztatu" eta "lumagabetu" erraiteko. "Xito hori ari da handitzen eta lumatzen"; "Egun bazkari ederra ukanen dugu; amak jada oilaskoa lumatu du". Ikus berdin "Huts" hitza zein desberdina den "zaku hutsa" ala "maite hutsa" erraiten dugunean. Hala-hala gehikeriak zitzaizkon "itsuski ederra", "izigarri prestua" eta holako hitz-ezkontzak. Bitxi zitzaion aditzea: "Hiltzen naiz ezin hilez" edo "Bahiaz ur-ekarle bat da". Artek erran dezadan, baditake gutarik zenbaitek ez dugun ez eritasunik ez menskeriarik senditzen mintza-modu horietan. Bainan tira!

Hizkuntzalari batzuek daukate hitza bertze hitz baten seme dela. Lacombek pentsatzen zuen arrazoinekin ez dela beti hola gertatzen: hitz batzu arras berritik asmatuak izan direla. Adibidez Amikuzen "autoari", "Tarranta" eman zioten izena, hastapen hartan egiten zuen harrabotsa ihakinduz. Hazparneko bi atsok ixilka kafea hartzen zutelako ez eta ez

nahi nehoi salatu, "keita" izengoititu zuten, elgarren arteko mintzairean. Orok badakite Baden Pauwel batek "Jamboree" eta bertze hitz asko berak asmatu zituela, nehungo mintzaire bihi bati errorik ere mailegatu gabe.

Lacombek sineste handia zuen hizkuntzalarien baitan. Maiz entzun diot erraiten: "Euskara jakintsun faltan ari da hondatzen!". Ene iduriko, mintzatzale eta izkiriant faltan galduko da, galtzekoz eta dolu dugu gure adixkideak ez baitu berak biziki guti baizik erabili, nahiz askotan idazle gazteak sustatu dituen, euskaraz beren erran beharren hedatzerat. Haatik euskara libro baten alde zen: ez zuen nahi izan gaiten ez erdararen lekaio ez erdararen ikaran.

* * *

Bururatzean nola ez agert haren heriotzeak eman zaukun trixtezia. Nahiko ginuen denek luzaz bizi zadin oraino, bere lan hasien bururatzeko eta artetan bere zirtuez gure alegeratzeko. Hiltzekotz opatuko ginuen bederen Euskal-Herrian hil zadin, ahaide-adixkideen artean eta ahal balitz Elizaren laguntzekin. Zorigaitzez bertzela joan da.

Eritu zelarik, lehiakara urbildu zitzaizkon adixkide euskaldun batzu artatzerat. Gogotik inguratzen zuten. Bainan Lacombe biziki kilika zen. Egun batez letra batek salatu zion eri-gaizki zelako fama hunarat hedatu zela. Gaitziturik hasarretu zen: "Zer zaitzue ala ez naizela aski laster hiltzen?" Denak etxetik haizatu zituen, sehi xaharra barne. Bakarbakarrik gelditurik, jeiki zen eta ospitale baterat joan. Han hil zen, nehor ahaiderik, ez adixkiderik gabe, 1947.eko Uztailaren 13-an: Lander baten pare ehortzi zuten oroetako zilo batean, hiru ehortzale arrotzek, ezagun guzien ixilik. Bertzerik hartze zukeen euskalzale, euskalari eta euskalzain jakintsu eta kartsu horrek. Haren orroitzapena geldi bekigu gure bihotz eta otoitzetan.